

Сібрук Анастасія Володимирівна

кандидат філологічних наук, доцент

кафедри української мови та культури

Факультету лінгвістики та соціальних комунікацій

Національного авіаційного університету

Метафоризація як спосіб творення термінології

Аналіз сучасної термінології засвідчує, що серед продуктивних термінотвірних засобів значне місце посідає метафора, що надає терміну образності та яскравості. Якщо досліджувати різні енциклопедичні та довідкові видання різного спрямування, то можна звернути увагу на те, що текст переповнений термінологізованими (номінативними) метафорами.

Це, переважно, слова і словосполучення, один з метафоричних лексико-семантичних варіантів якого має стійкий лінгвістичний сенс. Головна ознака подібних метафор – це стандартність (неодноразовість) їх використання в одному і тому ж лінгвістичному значенні.

Під час аналізу Академічного тлумачного словника української мови було проаналізовано більше двохсот різноманітних слів та словосполучень і виявлено, що в українській мові зафіксована велика кількість лінгвістичних, загальнолітературних, загальнонаукових, міжстильових та вузькоспеціалізованих стійких словосполук, що стали аналогом термінів: *глухий приголосний, м'який / твердий приголосний, відокремлені члени речення, корінь слова, словотвірне гніздо, сильне / слабе керування, відтінок слова, хвиля сильні і слабкі позиції фонем, щільні приголосні, морфемні шви, потенційні слова тощо.*

До номінативних метафор належить велика кількість технічних термінів, утворених на основі безумовних аналогій. Прикладом можуть слугувати такі,

як молекулярний ланцюжок – кілька молекул, об'єднаних електростатичною взаємодією між позитивно зарядженим атомом водню однієї молекули і негативно зарядженим атомом сусідньої; теорія суперструн, час життя, формула математичного сподівання, рівноплечі терези тощо. Або розглянемо фізичний термін ядро: основою образного переосмислення є те, що ядро атома – це центральна частина атома. Відбувається співвідношення між центральною частиною атома і внутрішньою частиною горіха щодо всього об'єкта в цілому істотно розрізняється.

У нашому дослідженні виявлено численні загальноповживані слова у сфері технічної термінології, де термінологізація відбулася шляхом певного переосмислення первинних понять: *ансамбль, вакансія, версія, виграш, вікно, вузол, гілка, гніздо, голка, головка, гра, дерево, деревоподібний, затор, кишень, ланцюжок, маска, межа, поле, мішень, німий, носій, палітра, пароль, петля, порт, пошта, продукт, сервіс, фільтр тощо*. За академічним тлумачним словником України більшість цих слів має три і більше значення. Розглянемо окремі з них: «ансамбль – група співаків, музикантів або танцюристів, що постійно виступає як єдиний художній колектив; музичний твір або окрема частина його, призначена для одночасного виконання кількома музикантами або співаками); сукупність будівель, споруд та ін., що є частинами одного цілого (в архітектурі, шляховій справі)» (Академічний тлумачний словник, 1970, Т.1: 48); «черга – певна послідовність, порядок у діях, русі, прямуванні, слідуванні кого-, чого-небудь; час, який настав для когось, щоб діяти слідом за попередником, група людей, які стали один за одним для одержання або здійснення чого-небудь, ряд пострілів з автоматичної вогнепальної зброї, зроблених за один прийом (Академічний тлумачний словник, 1970, Т.11: 301).

Всі ці слова ми використовуємо в декількох значеннях. Звичайно, у лінгвістичних текстах мовознавці намагаються відійти від метафоризації. Проте, дуже часто саме метафора допоможе зрозуміти сенс вищесказаного. Загалом, метафора й метонімія завжди перебували в полі зору мовознавців.

П. Селігей також зазначає, що виявом образності є практика метафоричного термінотворення: «агресивність води, бетонний одяг, валютний коктейль, вірусний маркетинг, демон Максвелла, дивний баріон, довірча ймовірність, зачароване гіперядро, клітинне сміття, молодший канал, нудота тексту, отруйна пігулка, податкова лазівка, сліпа кишка, фізіологічна стеля, хмарні технології» (Селігей, 2016: 24-25).

Наведемо такі приклади, які відомі широкому загалу. Слово прошивати в загальнолітературній мові використовується з такими значеннями: «1. Шити, зшивати, вишивати що-небудь, протягуючи нитку, дратву і т. ін. наскрізь. 2. Пробивати або прострілювати кого-, що-небудь наскрізь. 3. Проходити, проникати вглиб, всередину крізь товщу чогось» (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2001: 998). Шляхом переосмислення другого значення утворилося нове, термінологічне, значення: «спец. Пробивати отвори в заготовках» (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2001: 998). В основі перетворення – метафора за схожістю функції, сема-мотиватор «пробивати» є ядерною в семантичних структурах і загальноновживаного слова, й утвореного від нього терміна. Загальнономовне слово рукав позначає «частину одягу, що покриває руку (від плеча до кисті або коротше)», термін рукав – «пристрій у вигляді труби або кишки для відведення чи передачі рідин, газів, сипких тіл» (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2001: 1089).

Номінації на позначення тварин також увійшли до складу технічної термінології: кішка, коник, коза, собачка. Лексеми з семантичним наповненням назв частин тіла є невід’ємною складовою термінологічного апарату: «вушко, головка, губи, зуб, ніжка, палець, щоки» (Панько, 1994: 204). Шляхом метафоризації утворені також численні Утворення медичної термінології теж не обійшлося без метафоризації: хвіст, водянка, плащ головного мозку, надколінна чашечка, барабан».

Таким чином, термінологія одержує для своїх потреб загальноновживане слово, утворене на основі образного сприйняття дійсності. Метафора й

метонімія як чинники творення нових термінів сприяють поповненню термінологічного апарату новими термінами або новими значеннями вже існуючих термінів. Метафора у науковому дискурсі репрезентує нові сторони змісту понять, відкриває не традиційні семантичні значення, зосереджує увагу адресата на сутності нового наукового явища.

Список джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української / За ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ Перун. 2001. 1440 с.
2. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994. 216 с.
3. Селігей П.О. Український науковий текст. Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості. Київ, 2016. Автореферат. 36 с.
4. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980.